

Лідія Лавріненко

**ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСНА МЕДИЧНА БІБЛІОТЕКА:
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ
(1930 - 2000 роки)**

У статті автором пропонується аналіз історії становлення та розвитку Чернігівської обласної наукової медичної бібліотеки протягом 1930-2000 рр. як важливого організаційно-методичного, інформаційного, історико-краєзнавчого центру Сіверянського краю. Особлива увага звертається на роль директора бібліотеки М. М. Дулі щодо поліпшення науково-технічного забезпечення, створення служби наукової медичної інформації, розвитку дослідницької роботи на Чернігівщині.

Важливим організаційно-методичним, інформаційним, історико-краєзнавчим центром була Чернігівська обласна наукова медична бібліотека. Вона пройшла складний шлях розвитку. Народний комісаріат охорони здоров'я 6 листопада 1930 р. видає наказ № 128а, яким передбачалася організація нових бібліотечних установ на базі фондів медінститутів, але керівники останніх не квапилися виконувати це рішення [20, с. 11-12]. У Чернігові лише у 1933 р. у приміщенні науково-дослідного бактеріологічного інституту засновується обласна наукова медична бібліотека, першим директором якої була М. Л. Гайсинська — лікар-психіатр. Протягом 1933–1934 рр. на кошти облздороввідділу була закуплена спеціальна література, а за ініціативою прогресивних медиків Чернігівщини проходив збір фундаментальної літератури [21, с.11].

Крім приватних благодійних дарунків, надали допомогу фондами Державна центральна наукова медична бібліотека (м.Москва), Харківська наукова медична бібліотека, Республіканська наукова медична бібліотека [16, с.23].

Уже в 1933 р. було налагоджено обслуговування медичних працівників міста та області. За рік книговидача досягла 1800 примірників: 1300 - по індивідуальному абоненту, 500 - колективному. У 1936 р. бібліотекою зроблені перші кроки до запровадження заочного та міжбібліотечного абонементів [10, с. 69-75].

Протягом 1933-1941 рр. швидко зростає книжковий фонд (до 41 тис. примірників). Постійно збільшувалась кількість читачів, зокрема, з числа медичних працівників та осіб, що проходили стаціонарне лікування. У 1937р. директором установи призначається лікар-рентгенолог І. Е. Бурковський. За цей час штат виріс з трьох до семи працівників. Бібліотека набувала популярності серед медичної громадськості Чернігівщини [23, с. 3].

У 1941 р., у перші дні Великої Вітчизняної війни, внаслідок бомбардування німецько-фашистською авіацією бібліотека зазнала значних матеріальних збитків. Роботу вдалося поновити лише 1 січня 1944 р. На плечі новопризначеного директора З. М.Каменецької ліг основний тягар поновлення книжкового фонду [24, с.9].

© Лавріненко Лідія Іванівна - завідувач відділу Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, пошукувач Національного педуніверситету ім. М. Драгоманова.

У післявоєнні часи бібліотека під керівництвом М. А. Кукси розпочала роботу з відбудови, ремонту приміщення, налагоджування системи обслуговування, комплектування фондів. Працівниками абонементу в цей час були закладені основи етики бібліотекаря, які служать не одному поколінню працівників — ввічливо, оперативно, максимально повно надавати бібліотечну інформацію читачам.

Позитивну роль у покращанні комплектування відіграв наказ МОЗ УРСР № 424 від 20.06.1952 р. «О комплектуванні медичних библиотек при районных больницах», згідно з яким, бібліотека організувала централізоване комплектування бібліотек районних лікарень [18]. До 1956 р. фонд довоєнної літератури було відновлено до 40 тис. примірників. З 1957 р. значна увага приділялась оперативному та якісному забезпеченню інформацією всіх ланок охорони здоров'я і медичної науки Чернігова та області. А це можливо було при максимальній повноті комплектування і обробки літератури, відображенні її в каталогах [15, с.69-72]. Почалося планове комплектування фонду бібліотеки і бібліотек лікувально-профілактичних закладів області, визначались його основні завдання, принципи і напрямки. Головні вимоги, які висувались до комплектування: тип бібліотеки; склад споживачів бібліотеки; вивчення запитів абонементів; профіль та структура медичного закладу; актуальність питання, висвітленого в тому чи іншому документі; наявність чи відсутність в інформаційному центрі джерел з питань, які цікавлять читачів бібліотеки [14, с.24-27].

У червні 1957 р. директором був призначений М. М. Дуля - лікар-стоматолог, бібліотекознавець [23, с.4]. Колектив велику увагу приділяв поліпшенню науково-технічного забезпечення. Було введено в дію апарати «Мікрофот», «Пентакта», електрографічний апарат «ЕРА», широко використовувались друкарські машинки.

У 1960 роки розширюється сфера діяльності бібліотеки, впроваджуються нові форми обслуговування. Зокрема, у лікувально-профілактичних установах відкривались пункти видачі літератури, упорядковується обслуговування іногородніх абонементів, відкрилися заочний та міжбібліотечний абонементи. Внаслідок значно зростали основні показники роботи [9, с.56-62].

Наприкінці 1960-х років у Чернігівській області була створена служба науково-медичної інформації. Перші кроки у справі створення наукової медичної інформації зробила Г.В. Старушкевич у 1969 р. У співавторстві М.М. Дулі та Г.В. Старушкевич було видано декілька праць, присвячених організації та діяльності цієї служби в області. А у 1971 р. уже був створений відділ наукової медичної інформації (НМІ), опрацьовано «Положення про відділ медичної інформації Чернігівської обласної науково-медичної бібліотеки», яким регламентувалась його робота по трьох основних напрямках: науково-інформаційному, організаційно-методичному, науково-дослідному [5, с. 54 - 57].

За період становлення та розвитку служби було складено 19 документів, які регулювали діяльність служби НМІ в системі охорони здоров'я області, передусім, методичні листи та методичні рекомендації: «Підготовка і методика проведення інформаційних і тематичних оглядів», «Організація роботи груп НМІ в ЛПУ», «Основи наукової медичної інформації» тощо [22, с.27]. За матеріалами роботи відділу науково-медичної інформації обласної наукової медичної бібліотеки та груп НМІ при лікувально-профілактичних закладах області було надруковано 14 наукових праць.

Паралельно нарощувався книжковий фонд. Уводилась на зміну інвентарної систематична, а журнальної - систематично-алфавітна порядкова система її розстановки. Розгорталась копітка дослідницька робота з медичного краєзнавства, з історії розвитку медицини та медичної науки на Чернігівщині. Колектив регулярно готував до друку і публікував наукові роботи провідних бібліотечних спеціалістів. Протягом 1950 -1980-х років було видано близько 50 наукових праць,

з яких більше 30 - авторства директора [1,с.5]. Фонди бібліотеки постійно послуговувались аспірантам і докторантам, науковцям для підготовки дисертаційних досліджень, монографій, статей. За підрахунками співробітників бібліотеки, в області понад 50 кандидатам медичних наук було надано бібліографічну допомогу [23,с.5].

У 1970-і - 1980-і роки значно підвищилась якість обслуговування, швидко зростали фонди. Був створений обмінно-резервний фонд. Бібліотечний фонд мав відділи: загальний; суспільно-політичний; довідковий (містився у читальному залі для безпосереднього користування читачами); газетний; журнальний; обмінний фонд.

Загальний відділ охоплював друковані твори з усіх галузей медицини. Пропаганда фондів спрямовувалась на суттєве розширення тематичних виставок, розкриття досягнень медичної науки. Запроваджувався принцип спеціалізованого обслуговування читачів. Основна увага переносилася на обслуговування організаторів охорони здоров'я, молодих спеціалістів та працівників лікувальних закладів, які проводили наукові дослідження [13, с.11]. Досвід бібліотеки з бібліотечно-інформаційного обслуговування молодих спеціалістів-медиків було рекомендовано для впровадження у практику роботи обласних медичних бібліотек країни [7, с.87].

У наказі МОЗ УРСР № 656 від 20 жовтня 1983 р. "Про організацію роботи обласних медичних бібліотек" зазначалося, зокрема, що бібліотека за 50 років стала справжнім організаційно-методичним центром бібліотечної та інформаційної роботи в лікувально-профілактичних установах області [17]. За цей час її книжковий фонд досяг 209735 примірників, книговидача - 166836 примірників, число відвідувачів - 5173 чол. Постійними читачами стали лікарі-практики, удостоєні звання «Заслужений лікар України»: І. О. Вапняр, В. Ф. Дишлюк, Б. М. Іванов, В. Г. Марценюк, С. І. Богдан, А. Д. Махно, О. П. Хребтатій та інші. Регулярно з фондами працювали лікарі-науковці: А. М. Груша, Т. А. Фаль, В.В. Сергієнко, Т. А. Тігаєва, П. М. Седень, Л. Г. Жила, Н.В. Цибульська, Н. І. Медведєва, З. М. Соколова, В. І. Фриз.

У 1980-і роки бібліотека стала базовою організаційно-методичною установою. Досвід роботи переймали фахівці м. Чити, Рязані, Кемерово, Єкатеринбурга, Азербайджану, 23 обласних наукових медичних бібліотек України [23, с. 6].

У 1990-і роки через різного роду обставини суттєво погіршилося книгопостачання. Водночас колектив установи продовжував примножувати набутий позитивний досвід роботи попередніми поколіннями бібліотекарів. Бібліотека вистояла і продовжувала працювати. Було поставлене завдання: органічно трансформуватися в інформаційний простір країни. Започатковується створення електронного каталогу. Активізувалася науково-дослідницька робота з історії медичного краєзнавства. Оперативно велася бібліотечно-інформаційна робота серед медичних працівників області [23, с.7]. Розвивався такий напрям, як краєзнавча бібліографія, котрий відіграв важливу роль у науковій роботі медичних працівників [12,с.1].

Бібліотекою проводилась науково-дослідна, просвітницька робота за кількома напрямками. Перший напрям був направлений на підбір краєзнавчої літератури і включення її до довідково - інформаційного фонду (ДІФ); проведення запиту краєзнавчої літератури по міжбібліотечних абонементів (МБА) із великих книгосховищ країни; формування переліку літератури з охорони здоров'я і досягнення медичної науки Чернігівщини в довідково-пошуковому апараті (ДПА); створення картотеки «Історія медицини і охорони здоров'я Чернігівщини».

Другий напрям стосувався пошуку і розробки матеріалів з окремих тем: "Видатні діячі медицини, уродженці Чернігівської області (губернії)»; «Медичні працівники Чернігівщини - революціонери»; «Заслужені лікарі УРСР і інших союзних республік колишнього СРСР, діяльність яких пов'язана з Чернігівщиною»; «Медичні працівники Чернігівщини, нагороджені орденами за звитяжну працю».

Третій напрям спрямовувався на укладення окремих видань: покажчиків наукових робіт, виконаних лікарями і фармацевтами Чернігівської області (губернії); топографо-хронологічного покажчика про окремі медичні заклади області; покажчика ювілейних дат медичних закладів області; бібліографічних покажчиків «Історія медицини і охорони здоров'я Чернігівської області». Інші напрямки: опис, виявлення медичних пам'яток на території області і передача їх матеріалів у Музей охорони здоров'я України; підготовка матеріалів та клопотання про увічнення пам'яті видатних медиків: І. Буяльського, П. Загорського та інших; виготовлення стендів «Видатні діячі медицини - наші земляки»; продовження збору документів про партизанську медицину на Чернігівщині, висвітлення даного питання в пресі; експонування щомісячного календаря «Пам'ятні дати медицини»; опрацювання фондів Чернігівського обласного державного архіву, Центрального державного архіву та інших, що мають документи про охорону здоров'я Чернігівської області (губернії); виступи на сторінках газет, журналів з висвітленням питань на історико-медичні теми; здійснення заходів щодо організації музею історії медицини та медичної науки на Чернігівщині; надання допомоги медичним закладам щодо організації історико-медичних куточків, музейних кімнат; організація виставок літератури з історії медицини та медичної науки області (району); продовження досліджень з проблеми «Сучасний стан розвитку медицини та медичної науки на Чернігівщині»; пропагування наукових праць лікарів області шляхом експонування їх на постійно діючій виставці [6, с. 3 - 4].

Важлива роль бібліотеки у координації роботи серед районних медичних бібліотек. Працівниками розроблялись інструктивно-методичні листи, пам'ятки, рекомендаційні списки літератури, тематичні покажчики. Так, районним бібліотекам були направлені методичні листи: «О составлении годового отчета», «О составлении годового плана работы библиотек районных и городских больниц» [4, с.79-88]. Видавались бібліографічні матеріали з рекомендованою літературою до тем: «СНІД - загроза людству», «К аттестации врачей Черниговщины», «Доброе имя медика», «Бец Владимир Алексеевич», «Охрана здоровья детей», «Працівникам фельдшерсько-акушерських пунктів про туберкульоз», «Буяльский И. В. / К 150-летию со дня рождения» та багато інших [5, с.54-57].

Відкриття в 2004 р. в мережі Інтернет веб-сторінки з бібліографічної та краєзнавчої роботи дало можливість подавати коротку історію розвитку охорони здоров'я та медичної науки області, щорічні календарі знаменних та пам'ятних дат з медицини та з історії медицини Чернігівщини; новини світової, української та чернігівської медицини. В планах на майбутнє - поповнити на сторінку науковими працями медичних та фармацевтичних працівників Чернігівщини [23, с.4]. Започаткований електронний варіант картотек бібліотечної програми «Ірбіс». Це дозволило нагромаджувати матеріали для покажчика «Історія охорони здоров'я та розвиток медичної науки на Чернігівщині (2006-2015 рр.)» [2, с.2].

Неоціненною була роль бібліотеки у розширенні мережі спеціалізованих бібліотек області: 4 бібліотек медичних училищ, 8 - міських та обласних лікарень, 22 - центральних районних лікарень, 3 - інших медичних закладів. Ця робота була започаткована М. Дулею у 1950-і роки [23, с.2]. Спочатку книгозбірки були маленькі, часто у приміщеннях, не пристосованих для зберігання книг, з 40-50 відвідувачами, фондами близько 2000 прим. літератури. У 1958 р. обласна мережа нараховувала вже 36 бібліотек, поступово зростав попит на медичну літературу, створювались кращі умови роботи [8, с. 91-94].

В інфраструктурі медичних бібліотек Чернігівщини наукова бібліотека виступала провідним інформаційним, організаційно-методичним центром галузевих установ [19, с. 9 -10]. Визначилась її оптимальна організаційна структура: п'ять відділів займалися питаннями обслуговування та книгозберігання; методичного забезпечення; каталогізації; комплектування та обробки літератури;

наукової медичної інформації. Досвід науково-методичної роботи узагальнювався у роботах директора бібліотеки М. Дулі та його колеги С. Бажан [3, с. 15].

У 1990-х роках унаслідок реконструкції дільничних лікарень припинив діяльність і ряд медичних бібліотек області. Але працівники бібліотеки продовжували методичну роботу. У 2002 р. було започатковано впровадження комп'ютерних технологій у роботу бібліотек обласної мережі [3, с.16]. Довідково-пошуковий апарат (ДПА), який складався із системи каталогів: алфавітного, систематичного, предметного, періодики та інших і картотек, налічував 1,7 млн. каталожних карток, які відображали першоджерела. За 70 років у медичній бібліотеці створена струнка система науково обґрунтованого довідково-пошукового апарату. Ініціатором цієї роботи виступила О. Мазко [11, с. 141].

На початку 2000-х років ЧОНМБ мала 190372 примірників літератури, у т. ч. 9100 іноземної (250 прим. цінної, англійською мовою), 30369 - спеціальних джерел, щорічно передплачувалось 140 найменувань періодичних видань, продовжується комплектування літератури з усіх галузей медицини та суміжних наук: біології, фізіології, генетики, екології, радіології, психології. На базі ОНМБ підготовлено 32 кандидатські та 2 докторські дисертації. Виступаючи на конференції, присвяченій 50-річчю ОНМБ, заслужений лікар України, кандидат медичних наук, хірург А. Заворотний зізнався: «...ця бібліотека незримо присутня на всіх моїх операціях...» [23, с.2-5]

Висококваліфіковані спеціалісти бібліотечної справи О. М. Шейна, Л.Г. Гаркава, О.І. Ященко, А. П. Шкаранда, Г. Ф. Середенко, В. Г. Тимошенко, Г. А. Мірошниченко, С. Ф. Єсипенко, О.С. Новик, Н. П. Динька продовжували найкращі традиції, започатковані попередніми поколіннями, ставши вчителями та наставниками сьогоднішнього покоління бібліотекарів - Н. Д. Яременко, А. І. Третяк, Т. Д. Жердевої, О.І. Шулежко, Л. Г. Марінової, Т. І. Власенко, І. І. Воронцовської, І. Г. Мельникової [23, с. 6].

Директор Державної наукової медичної бібліотеки, заслужений працівник культури України Р. Павленко переконана, що Чернігівська ОНМБ займає одне з провідних місць як інформаційний, організаційно-методичний центр мережі медичних бібліотек області. Важко переоцінити вагомий внесок колективу бібліотеки в джерело знань багатьох поколінь лікарів і вчених-медиків [19, с.9].

Колектив бібліотеки нагромадив багатий життєвий досвід, славні традиції, високий професіоналізм. Чернігівська обласна наукова медична бібліотека стала однією з провідних медичних бібліотек України за величиною фондів, кількістю читачів, бібліографічною впорядкованістю, каталогізацією, джерелознавством.

1. Богдан С. Вогнище знань у тихому провулку // Сіверщина. - 2003. - 17 жовт. - С. 5.
2. Воронцовська І.І. Інноваційні напрямки у бібліографічній та краєзнавчій роботі Чернігівської ОНМБ // Виступ на семінарі бібліотечних працівників медичних закладів Чернігівщини. — Чернігів, 2004. — 2с.
3. Власенко Т.І. ОНМБ - методичний центр обласної мережі бібліотек лікувально-профілактичних закладів // Матеріали науково-практичної конференції. — Чернігів, 2003. — С.14-16.
4. Дуля М.М., Бажан С.А. Методическая помощь библиотекам районных больниц по организации библиотечного обслуживания медицинских работников села // Сборник по обмену опытом работы медицинских библиотек Украины. — К., 1962 — С. 79-88.
5. Дуля М.М., Старушкевич А.В. Опыт пропаганды медицинской литературы к аттестации врачей Черниговской области // Сборник по обмену опытом работы медицинских библиотек Украины. — К., 1962. - С. 54-57.
6. Дуля М.М. Участие областной научной медицинской библиотеки в краеведческих историко-медицинских исследованиях. - Чернигов, 1983. - С. 3-4.
7. Дуля М.М. Работа библиотек по поднесению квалификации медичних працівників // Збірник по обміну досвідом. — Черкаси, 1957. - С. 83-88.

8. Дуля М.М. Про роботу Чернігівської обласної науково-медичної бібліотеки // Матеріали Всесоюзного совещання работников медицинских библиотек. - М., 1960. — С.91-94.
9. Дуля М.М., Бажан С.О. Питання класифікації медичної літератури та організації каталогів у медичних бібліотеках області // Методическая работа медицинских библиотек Украины. - К.: Здоров'я, 1965.-С. 56-62.
10. Дуля М.М., Бажан С.О. Комплектування книжкових фондів бібліотек медичних установ // Комплектование книжных фондов медицинских библиотек.— К., 1968.— С. 68-75.
11. Дуля М. М. Організація територіального довідково-інформаційного фонду (ДІФ) та використання його в практиці охорони здоров'я // Состояние и перспективы развития фондов библиотек системы здравоохранения.— М., 1975.— С. 140-142.
12. Дуля М.М. Опыт составления библиографии по истории здравоохранения и медицинской науки в Черниговской области // Тези обласної науково-практичної конференції. - Чернігів, 1971.— С. 1- 2.
13. Жердева Т Д. Сторінки історії відділу обслуговування та книгозберігання // Матеріали науково-практичної конференції. — Чернігів, 2003. — С. 11-13.
14. Животковська В. Науково-методична діяльність бібліотек: традиції, інновації, перспективи // Бібліотечний форум. - 2005. - № 2, - С. 24 -27.
15. Иванова Л.И. Библиотечно-библиографическое обслуживание медицинских работников села // Сборник по обмену опытом работы медицинских библиотек Украины. - К., 1962. - С. 69-72.
16. Марінова Л.Г. Деякі аспекти формування книжкового фонду ОНМБ // Матеріали науково-практичної конференції. - Чернігів, 2003. - С. 23-25.
17. Наказ МОЗ УРСР «Про організацію роботи обласних медичних бібліотек» від 20 жовтня 1983р. № 656.
18. Наказ МОЗ УРСР «О комплектуванні медичних бібліотек при районних больницах» від 20.06. 1952 р. № 424.
19. Павленко Р.І. До 70-річчя Чернігівської ОНМБ // Матеріали науково-практичної конференції. - Чернігів, 2003. - С. 9-10.
20. Павленко Р.І., Матюшенко В.С. Державна наукова медична бібліотека в системі охорони здоров'я України // Державна наукова медична бібліотека: до 70-річчя заснування. Історичний нарис. - К., 2002.- С.11-12.
21. Чернякова О. Допоки є бібліотеки - медицина не загине // Ваше здоров'я. - 2004. - 24–30 верес., - С. 11.
22. Шулежко О. І. Організація та сучасний стан служби наукової медичної інформації в системі охорони здоров'я Чернігівської області // Матеріали науково-практичної конференції. - Чернігів, 2003. - С. 26-29.
23. Яременко Н.Д. Бібліотека на рубежі століть // Матеріали науково-практичної конференції. - Чернігів, 2003. - С.2-8.
24. Яременко Н.Д. Бібліотека - це не тільки книги і журнали // Деснянська правда. - 2003. - 2 жовт., - С. 9.

В статтє автором предлагается анализ истории становления и развития Черниговской областной научной медицинской библиотеки на протяжении 1930 - 2000 гг. как важного организационно-методического, информационного, историко-краеведческого центра Сиверянского края. Особое внимание уделяется роли директора библиотеки М. М. Дули по улучшению научно-технического обеспечения, созданию службы научной медицинской информации, развитию исследовательской работы на Черниговщине.

In this article the author proposes an analysis of the history of establishment and development of the Chernihiv regional scientific medical library during 1930 - 2000 as an important organizational, methodological, informational, historical and country-study centre of Siveriansky Region. An important attention is paid to the role of M. M. Dulia, the director of the library and his work for the improvement of scientific - technological supplement, creation of scientific-medical informational service, development of research work in Chernihiv Region.